

SOCIOLOGIE

Vysoká škola ekonomie a managementu
2024

Sociologie

Seznam autorů:

Mgr. Jiří Boháček, Dr.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2024

Vydání druhé. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-53024-00-6

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	8
Seznam tabulek	9
Značky a symboly v učebním textu	10
Předmluva	11
1. KAPITOLA: PŘEDMĚT SOCIOLOGIE	15
1.1 Historické a společenské podmínky vzniku sociologie	16
1.2 Pojem a předmět sociologie	16
1.3 Sociologická paradigmatata a směry	17
1.4 Základní spory v sociologickém myšlení	19
1.5 Místo sociologie v systému věd	20
1.6 Sociální realita	22
2. KAPITOLA: STRUKTURA A FUNKCE SOCIOLOGIE	29
2.1 Struktura sociologie	30
2.2 Základní sociologické disciplíny	30
2.3 Funkce sociologie	33
2.3.1 Problémy kritické funkce	33
3. KAPITOLA: VÝVOJ SOCIOLOGIE	39
3.1 Vývojové fáze sociologie	40
3.2 Zakladatelé a klasikové sociologie	42
3.3 Současná světová sociologie	48
3.4 Československá (česká) sociologie	49
3.4.1 Soudobí čeští sociologové	50
4. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ STRUKTURA	55
4.1 Pojem sociální struktury	56
4.2 Sociální stratifikace	56
4.2.1 Typy sociální stratifikace	57
4.3 Sociální nerovnost	59
4.4 Sociální distance	59
4.5 Sociální vrstvy	60
4.6 Třídy	61
4.7 Sociální status	62
4.8 Práce a profese	63
4.9 Sociální mobilita	64
4.10 Sociální kapitál	65

5. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ SKUPINY	71
5.1 Typy sociálních skupin	72
5.2 Další sociální útvary	74
5.3 Sociometrie	76
5.4 Sociální síť	77
5.5 Skupinová dynamika	78
5.6 Skupinový konflikt	78
6. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ INSTITUCE	85
6.1 Sociální instituce	86
6.1.1 Organizace	87
6.1.2 Stát	87
6.1.3 Ekonomické instituce	88
6.1.4 Náboženství a církev	89
6.1.5 Vzdělání	90
6.2 Byrokracie	90
6.2.1 Kritika byrokracie	90
7. KAPITOLA: SPOLEČENSKÉ PROCESY	95
7.1 Společenská změna	96
7.2 Evoluce a revoluce	97
7.3 Modernizace a globalizace	99
7.4 Postmoderní společnost	100
7.4.1 Konec dějin?	101
8. KAPITOLA: SOCIOLOGIE AKTÉRA A JEDNÁNÍ	107
8.1 Osobnost	108
8.2 Socializace	108
8.2.1 Dvě stadia socializace – play a game	109
8.3 Sociální role	110
8.4 Ritualizace jednání	112
8.5 Symbolická interakce	112
8.6 Rodina	113
8.7 Životní cyklus	114
8.7.1 Osm věků člověka	114
9. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ DEVIACE A PATOLOGIE	119
9.1 Pojem sociální deviace	120
9.2 Sociální patologie	120
9.3 Etiketizace	121
9.4 Závažné sociálně patologické jednání	122
9.5 Sociální kontrola	123
10. KAPITOLA: CHARAKTERISTIKY SOUDOBÉ SPOLEČNOSTI	129
10.1 Současný životní styl	130
10.1.1 Znaky životního stylu	130
10.2 Konzumní společnost	131

10.3 Volný čas	132
10.4 Masová společnost a masová kultura	133
10.4.1 Masová média	134
10.5 Veřejné mínění	135
10.6 Masová komunikace	137
10.7 Trendy v současné společnosti a jejich reflexe v sociologii	140
Rejstřík	145
Literatura	153
Vzorový test	159

Seznam obrázků

Obrázek 1.3 Sociologická paradigmata	18
Obrázek 1.3.1 Vývojové linie sociologického myšlení	18
Obrázek 1.5 Vztah sociologie k ostatním vědám	21
Obrázek 2.1 Struktura sociologie	30
Obrázek 3.1 Urbagram	41
Obrázek 4.2 Roger S. Lynd a jeho žena Helen	58
Obrázek 4.5 Pyramida světového bohatství	61
Obrázek 4.8 Žebříček prestiže povolání v ČR 2019	64
Obrázek 5.3 Hierarchický sociogram	76
Obrázek 5.4 Sociální síť	77
Obrázek 5.8 Orbitální sociogram kritéria Sympatie +	80
Obrázek 6.1.4 Světová náboženství	89
Obrázek 6.1 Historický vývoj křesťanských církví	89
Obrázek 7.2.1 Schéma revoluční změny společnosti	97
Obrázek 7.2.2 Typologie revolucí	98
Obrázek 8.1 Struktura osobnosti podle G. H. Meada	108
Obrázek 8.2 Proces socializace	109
Obrázek 8.7.1 Typy věkové struktury společností	114
Obrázek 9.2 Schéma mechanismů adaptace společnosti na rozpor mezi cíli a prostředky u R. K. Mertona	121
Obrázek 9.3 Možnosti etiketizace	122
Obrázek 10.1 Trávení volného času mladých v ČR	133
Obrázek 10.2 Proměny masmédií	134
Obrázek 10.3 Rozdělení IPP podle preferencí politických stran	136
Obrázek 10.4 Vztahy komunikativních aktů (KA) ve světě	138
Obrázek 10.5 Potlačení objektivit v masové společnosti	139
Obrázek 10.6 Analyzátor programu (P. F. Lazarsfeld vpravo)	140

Seznam tabulek

Tabulka 2.1 Sociologické aplikace	32
Tabulka 5.6 Celkové vyhodnocení Hrabalova dotazníku	79
Tabulka 5.7 Pořadí jednotlivců podle jednotlivých kritérií	80
Tabulka 6.1.2 Mocenská struktura	88
Tabulka 10.1 Životní styl generací	131
Tabulka 10.2 Tabulka preferencí opery: ženy	139

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Předmluva

Vstávejte hrabě, čekají Vás velké věci!

August Comte

Učební text, který máte před sebou, je kompaktním úvodem do fascinující oblasti sociologie. I přes relativní mládí této dynamické společenské vědy byl dosažen významný pokrok, pokud jde o expanzi vědecké komunity a diverzitu zkoumaných myšlenkových směrů a oblastí. Cílem tohoto instruktivního studijního materiálu je poskytnout studentům užitečný nástroj k lepší orientaci v základních principech sociologie a jejím vztahům k ostatním vědním disciplínám. Vzhledem k omezenému rozsahu se zaměřuje spíše na syntetický přehled sociologických témat bez příliš detailního prozkoumání. V textu je představen vývoj sociologie a jejích základních paradigmat. Struktura studijního textu odpovídá struktuře přednášek sociologie, ovšem s informačním doplněním a rozšířením o specifické příklady. Některá sociologická témata byla však kvůli omezenému rozsahu textu vypuštěna. Součástí materiálu jsou také testové otázky k jednotlivým kapitolám, které slouží k rychlému ověření nabytých znalostí. Přeji vám, aby vás studium sociologie z tohoto materiálu bavilo, a doufám, že se mi podaří alespoň některé z vás zaujmout tímto zajímavým oborem.

Mgr. Jiří Boháček, Dr.

kapitola

1

Předmět sociologie

1. kapitola

Předmět sociologie

Úvod

V první kapitole bude probíráno vymezení vědního oboru sociologie v historickém a společenském kontextu. Bude objasněna specifická povaha sociologie a ukázáno její místo mezi ostatními vědami.

Cíle kapitoly

- Seznámit se s historickými a společenskými podmínkami vzniku sociologie.
- Definovat pojem a předmět sociologie.
- Seznámit se s hlavními sociologickými paradigmaty a spory mezi nimi.
- Ukázat přehled nejdůležitějších sociologických směrů a škol.
- Ukázat místo sociologie mezi ostatními vědami.

1.1

Historické a společenské podmínky vzniku sociologie

Sociologie se začíná objevovat v západní Evropě na přelomu 18. a 19. století. V tomto historickém období se ve společnosti dějí zásadní změny. Společnost na základě ekonomických změn v dělbě práce a výrobním způsobu přechází k novému společenskému řádu. Symbolickým historickým mezníkem je Velká francouzská buržoasní revoluce, která v Evropě odstartovala velké společensko-historické změny a zásadně změnila strukturu společnosti i její hodnoty.

Nový kapitalistický společenský řád spolu s ekonomickými změnami přinesl také novou definici svobodného člověka občana a občanské svobody, které mu na jedné straně poskytovaly dosud upírané možnosti a na straně druhé z něj činily subjekt plně zodpovědný za své jednání. Občané získali možnost projevit svobodnou vůli a účastnit se řízení společnosti, stali se skutečným zdrojem legitimacy politické moci a mohli se poprvé v dějinách masově účastnit svobodného společenského, politického a samozřejmě i ekonomického života.

Také se stále důležitějším stává pojem národa a národní suverenity, pokračují snahy o definici národa a národních zájmů. Svobodní občané mají možnost tvořit sociální skupiny podle svých osobních zájmů a také je zhusta využívají, čímž se generuje celá řada nových sociálních útvarů a sociálních vztahů uvnitř těchto útvarů a mezi nimi.

Tradiční struktury společenského vědomí jsou stále více narušovány novou realitou sociálních vztahů, upadá vliv tradičních církví a jsou vytěsňovány společenské konvence spojené s tradičním náboženským životem.

Rozvoj přírodních věd, a především techniky a nastupující průmyslové revoluce v 19. století přináší do vědy nové metody empirii a pozitivismus. Dále transformuje strukturu společnosti, objevuje se velká skupina průmyslových dělníků a na druhé straně společenské hierarchie se utváří nová mocenská elita v podobě vlastníků výrobních prostředků a kapitálu, která nahrazuje dosavadní feudální mocenské struktury.

Tyto realita, která tak silně v tomto období se společenské vědy začínají zajímat o různé aspekty této nové reality – sociální reality, která se stává předmětem nového vědního oboru – sociologie.

1.2

Pojem a předmět sociologie

DEFINICE

Sociologie

Sociologie - z latinského *societas* = společnost a řeckého *logos* = věda.

Sociologie je věda o společnosti, společenských jevech, strukturách a procesech a jejich vzájemných vztazích. (Sociologická encyklopedie, 2018, Sociologie)

Název sociologie použil poprvé ve svém díle *Kurs pozitivní filosofie* (Comte, 1899) francouzský filosof, zakladatel sociologie August Comte. Název samotný vyplynul ze zaměření nové vědy na společnost a byl vytvořen analogicky názvům jiných vědních oborů se zdůrazněním zkoumajícího principu oboru řeckým logos. Sociologie byla v pojetí A. Comta definována jako věda pozitivistická, tedy opírající se o studium faktů a vytvářející teorie pouze na jejich základě, používající empirické údaje, obdobným způsobem jako to činí přírodní vědy a je zcela prostá metafyzického způsobu myšlení charakteristického pro filosofii či teologii.

Předmět sociologie, tedy sociální realitu chápe A. Comte jako myšlenkový konstrukt vytvořený z faktů zjištěných o sociálních jevech, strukturách a procesech, který sociologovi umožní předmět zkoumat a vytvářet teorie. S vývojem sociologie se měnila paradigmat sociologie, tady zásadní myšlenkové přístupy ke zkoumání sociální reality i její samotné definici. V současné době existuje tolik pojetí a směrů sociologie, že je velmi obtížné učinit nějakou všeobjímající definici sociologie. Nicméně názorová pluralita, která je sociologii od jejího vzniku vlastní, je rozhodně přínosem poznání společnosti.

1.3

Sociologická paradigmatata a směry

Sociologie se od svého vzniku rozvíjí do mnoha podob, které lze pro přehlednost shrnout do několika paradigmat neboli myšlenkových principů, ovšem toto shrnutí má spíše typologický charakter, nemůže cele postihnout myšlenkovou pestrost sociologických přístupů a jejich přesahů do jiných vědních oborů. Nicméně, pro seznámení se sociologickým myšlením je typologie sociologických paradigmat užitečná. Následující definice pojem paradigma ozřejmí.

DEFINICE

Paradigma

Paradigma – z řec. paradigma = vzor ve smyslu idejí jako vzorů empirického světa. Společný vzor vědy v určitém období, model, ze kterého vycházejí vnitřně jednotné tradice vědeckého výzkumu. (Sociologická encyklopedie, 2018, Paradigma)

Určitou představu o sociologických paradigmatatech poskytuje následující zobrazení na obrázku 1.3. Horizontální osa představuje rozdělení paradigmat na škále objektivita – subjektivita. Na jedné straně jsou myšlenkové přístupy analytické a strukturálně – funkcionalistické, které ke studiu sociální reality přistupují z objektivistických pozic, využívají hojně kvantitativní empirické výzkumné metody podpořené statistickými analýzami. Na druhé straně jsou tu paradigmatata orientována na interpretaci se subjektivním přístupem ke studiu sociální reality. Sem se řadí interpretativní a konfliktualistická paradigmatata.

Vertikální osa představuje škálu systém/struktura (společnosti) – individuum, která rozděluje sociologická paradigmatata podle jejich prioritního předmětu zájmu při studiu sociální reality. Analytická i interpretativní paradigmatata se spíše zajímají o společenské individuum, jedince v sociálním kontextu, zatímco strukturálně-funkcionální a konfliktualistická paradigmatata staví do popředí svého zájmu společenské celky.

OBRÁZEK 1.3

Sociologická paradigmata

ANALYTICKÉ neopozitivismus empirické výzkumy G. C. Homans, t. racionální volby	INTERPRETATIVNÍ etnometologie, A. Schütz G. H. Mead, P. Berger, T. Luckmann, hermeneutika (A. Giddens)	individuální systémové, strukturní
R. K. Merton, T. Parsons C. Lévi–Strauss, J. Alexander, N. Luhmann	R. Dahrendorf, L. Coser Neomarxismus, R. Collins	
STRUKTURNĚ–FUNKCIONÁLNÍ	KONFLIKTUALISTICKÉ	

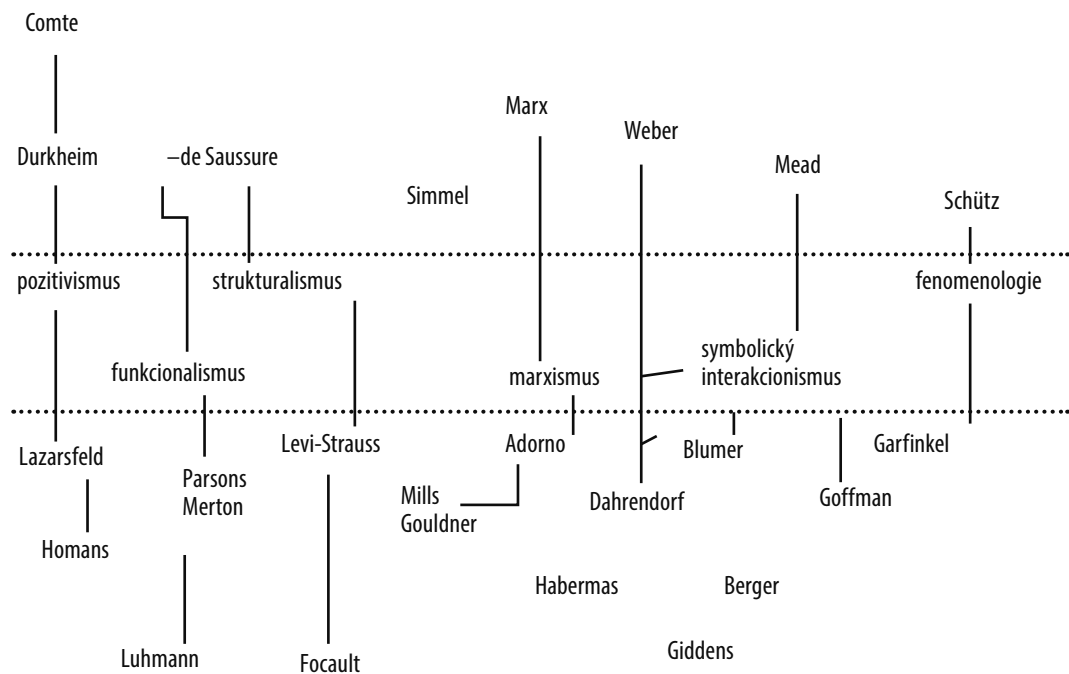
objektivní, subjektivní,
statické, daně interpretované

Zdroj: Sociologická encyklopedie, 2017

Do rámců sociologických paradigmat spadají sociologické směry či školy, které mají na rozdíl od směrů i určitou institucionální kontinuitu, sjednocující osobnost zakladatele školy a jeho žáků. Přesnými definicemi škol a směrů se text nebude zabývat, spíše se zaměří na vývojové linie jednotlivých myšlenkových tradic reprezentovaných názvy směrů a škol a jejich hlavních představitelů. K některým z nich se bude vracet v průběhu dalších kapitol.

OBRÁZEK 1.3.1

Vývojové linie sociologického myšlení

Zdroj: Buriánek, 2001, s. 17

Sociologie byla založena jako pozitivistická věda, silně ovlivněná metodami přírodních věd a empirismem. První pozitivistické sociologické, nebo spíše sociologicky orientované školy, vycházely z mechanického a deterministického pojetí pozitivismu. Mezi ně patřila škola bioorganická, fyziologická, mechanistická, evolucionistická – až po sociální darwinismus, demografický determinismus – malthusianství nebo geografický determinismus. Tyto školy se převážně zabývaly mimosociálními faktory, které formovaly danou společnost, jako je například vliv přírodního prostředí, podnebí, lokality, biologických a fyzických dispozic jednotlivých členů společnosti na její stav. Bohužel, tyto zjednodušující přístupy nejenže nereflektovaly sociální realitu adekvátně, ale také se staly základem pro neblahé